

УДК 341.231.14:343.8(4)

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ІНІЦІАТИВИ З ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ**

М.М. Яцишин

Ю.М. Яцишин

Розглянуто основні ініціативи європейської спільноти з прав людини у контексті політики з виконання кримінальних покарань.

Ключові слова: права людини, європейські правові ініціативи, кримінально-виконавча політика, історичний досвід.

Yatsyshyn Y.M. European Initiative in the sphere of Human Rights in the context of criminal-executive policy. The main initiative of the European community in human rights in the context of criminal punishment policy are analysed.

Key words: human rights, European Law Initiative criminal-executive politics, historical experience

Актуальність теми пропонованих тез полягає у постановці питання про права людини у європейській пенітенціарній політиці, яке нині є предметом дослідження як початкуючих науковців, так і відомих вітчизняних вчених-юристів у зв'язку з реформуванням кримінально-виконавчої системи на основі Концепції, затвердженої указом Президента України [2] та іншими державними документами, із метою максимального наближення її до європейських і світових стандартів.

Отже *метою даного дослідження* є визначення ключових моментів з обґрунтування прав засуджених у європейській пенітенціарній політиці і їх можливого використання у вітчизняній правовій теорії і практиці. При цьому ми прагнемо до поєднання історико-світоглядних та правових цінностей, орієнтованих на досягнення оптимальної ефективності забезпечення прав людини і громадянина.

Загальновизнано, що захист прав людини є однією з основ демократії, а захист прав засуджених осіб є підґрунтям для здійснення демократичної карної політики. Протягом тривалого історичного часу людство працює над тим, щоб засуджені зберігали свої права як члени суспільства, а також набували певних специфічних прав. Особливо це стало відчутним у новий і новітній час європейської історії, коли в цьому напрямку було зроблено суттєві кроки по зміцненню правопорядку і гуманізації та демократизації карного права. Так, італійський юрист-просвітител Ч.Б. Беккарія у відомій праці “Про злочини та покарання” (1764), сформулював принцип рівноваги злочину і покарання, при цьому наголос робив не на жорстокості покарання, а на його неминучості. Однією з важливих умов зміцнення правового порядку в суспільстві, вважав Беккарія, є “якість і простота закону та вдосконалення виховання”, чітке визначення прав і обов’язків усіх громадян, в т.ч. і засуджених [4, 216].

Відомий англійський юрист, ідеолог лібералізму І. Бентам, діяльність якого пов’язана і з Україною, у працях “Паноптикон”, “Принципи законодавства”, “Деонтологія, або Наука про мораль” та ін. виклав свої пропозиції щодо політичних та правових інститутів, відстоюючи права засуджених. “Якомога більша сума щастя для якомога більшої кількості людей” – така кінцева мета держави в його “теорії максималізму” [4, 221].

В Україні та Росії основи науки кримінальної політики, в т.ч. і тієї її частини, що стосується прав засуджених, заклав професор Харківського університету М.П. Чубинський. На його думку, кримінальна політика – це гілка науки кримінального права, яка має виробляти рекомендації для найкращої в певній країні справи кримінального правосуддя як шляхом соціальних реформ, так і шляхом кращого кримінального законодавства [3, 52]. Таке тлумачення кримінальної політики й досі є загальновизнаним у всьому цивілізованому світі.

Названі вище, як і ніш джерела так званої теорії нового соціального захисту заклали наукове підґрунтя творення найважливіших міжнародних правових актів – врегульованих міжнародним правом норм, принципів, які мають рекомендаційний характер у галузі виконання і відбування покарань, в т.ч. і

дотримання прав ув'язнених [1, 303], серед яких, у першу чергу, слід назвати Загальну декларацію прав людини і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Так, відповідно до норм Загальної декларації всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Кожна людина має право на життя, свободу і особисту недоторканість. Ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого, нелюдського або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання. Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом.

Відповідно до норм Міжнародного пакту право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Кожен, кого засуджено до смертної кари, має право просити про помилування чи про пом'якшення вироку. Амністія, помилування або заміна смертного вироку можуть бути даровані в усіх випадках. Пенітенціарною системою передбачається режим для ув'язнених, істотною метою якого є їхнє виправлення і соціальне перевиховання [1, 306-309].

Навіть цей скорочений виклад положень основних міжнародних документів засвідчує прагнення забезпечити будь-якій особі права і свободи, передбачені правовою системою. У цьому контексті Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, Європейська Конвенція з прав людини та основних свобод і Європейські тюремні правила визначають в рамках єдиної системи міжнародного права усю розмаїтість юридичних, соціальних, економічних норм, захисту прав людини, яка перебуває в умовах позбавлення волі. Зокрема, сьогодні існують всі підстави стверджувати, що Мінімальні стандартні правила разом з іншими документами з пенітенціарних проблем, прийнятими в рамках ООН, складають міжнародно-правовий інститут захисту прав людини, засудженої до позбавлення волі, відіграють значну роль у справі підвищення поваги до демократичних прав і свобод, у зміцненні миру та демократії.

Наприклад, Європейська Конвенція з прав людини і основних свобод від початку розділу 1. Права і свободи констатує захист законом права кожної людини на життя. “Жодна людина не може бути умисно позбавлена життя інакше,

ніж на виконання смертного вироку, винесеного судом за скоєння злочину, за який законом передбачено таке покарання” (п. 1). Кожна людина має право:

- при визначенні її громадських прав і обов’язків або у разі будь-якого кримінального обвинувачення проти неї на справедливий і відкритий розгляд справи протягом терміну незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону;

- при обвинуваченні у вчиненні кримінального злочину особу вважати невинного доти, поки її винність не буде доведена згідно з законом.

Обвинувачена у вчиненні кримінального злочину особа має щонайменше такі права:

- бути негайно і детально проінформованою зрозумілою для неї мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти неї;

- мати достатньо часу й можливостей для підготовки свого захисту;

- захищати себе особисто або використовувати правову допомогу захисника на свій вибір або, якщо вона не має коштів для оплати правової допомоги захисника, одержувати таку допомогу безкоштовно, коли цього вимагають інтереси правосуддя та ін.

Цією Конвенцією визначено також свободи засуджених, здійснення яких не підлягає ніяким обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки.

Що стосується Європейських тюремних правил, то вони передбачають, перш за все, збереження усіх прав засудженим до покарань у виді позбавлення волі, яких вони не були позбавлені на підставі рішення суду. Обмеження, що накладаються на осіб, позбавлених волі, повинні бути мінімально необхідними і відповідати тій обґрунтованій меті, з якою вони покладалися.

Європейські пенітенціарні правила застосовуються щодо всіх осіб, узятих під варту відповідно до рішення судового органу, і осіб, засуджених до позбавлення волі і визначають порядок прийняття засудженої особи до пенітенціарної установи, а також усі необхідні життєві умови під час перебування в такій установі – від харчування і медичного обслуговування – до трудової

діяльності і професійної підготовки, соціального забезпечення, відпочинку, а також регулярного інформування через засоби масової інформації про суспільні події тощо.

Висновки. Важливість названих та інших міжнародно-правових актів як джерел, що обстоюють права людини безсумнівна. Їх принципові положення щодо поведження із засудженими як із боку держави, так і виконавчих органів стали визначальними під час створення основних джерел українського кримінального права, зокрема в частині визначення основних принципів поведження з в'язнями, прав та обов'язків засуджених, керування пенітенціарними установами, ресоціалізації, участі громадськості в цьому процесі (громадський контроль) тощо. При цьому деякі з положень закріплені як загальноправові (конституційні) принципи, що діють в усіх галузях права, у тому числі й у кримінально-виконавчому, зокрема і в частині забезпечення прав засуджених.

Література

1. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавче право України: Підручник / І.Г. Богатирьов. – К.: “Правова єдність”, 2008. – 352 с.
2. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України [електронний ресурс]: указ Президента України від 25 квіт. 2008 р. № 401/2008. – Офіц. Інтернет-представництво Президента України. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/7811.html>.
3. Чубинський М.П. Курс уголовной политики [текст] / М.П. Чубинский. – Изд. 2-е. – СПб., 1911. – 489 с.
4. Юридична енциклопедія: В 6т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: “Укр. енцикл.”, 1998. – Т.1: А-Г. – 672 с.